

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΖΥΓΟΜΑΛΑΣ*

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐκδομένων ἔργων τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλά ἀναφέρονται ἐτι καὶ τὰ ἀκόλουθα ἀνέκδοτα.

1) «Περὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου ὄρους καὶ περὶ καταστάσεως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας συντεθὲν διὰ χάριν Στεφάνου Γερλαχίου»¹. Ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ulric Obrecht ἐστάλησαν πρὸς τὸν Du Cange ἐκτὸς τοῦ ὀδοιπορικοῦ τοῦ Θεοδοσίου, περὶ αὐ ἐγένετο ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγος, καὶ τρία ἕτερα σημεῖώματα τοῦ Θεοδοσίου ἦτοι 1) De statu ecclesiarum Orientis. 2) De monte Sina. 3) De monte Atho.²

Πρόκειται περὶ τριῶν ἔργων, ἅτινα εὐρίσκομεν ἐν τῷ κώδικι τῆς Τυβίγγης M6 37 φυλ. 13α καὶ ἐξῆς. Τὸ πρῶτον τὸ περὶ Σινᾶ εὑρηται ἐν φύλλῳ 13α, τὸ δεῦτερον φύλ. 15α καὶ τὸ τρίτον τὸ περὶ τοῦ Ἄθωνος καὶ τῆς καταστάσεως τῶν μοναχῶν ἐν φύλλῳ 156—186. Ὁ Ph. Meyer ἀναφέρων τὰ ἔργα ταῦτα παρατηρεῖ «Τὸ χειρόγραφον φέρει ἔμπροσθεν ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ καλύμματος τὴν σημείωσιν «Crussii varia graeca XX 10». Ἐν ἀριθμῷ 3 φύλλῳ 15α—265 εὐρίσκονται δύο μικρὰ ἔργασια, αἵτινες φέρουσι τὸν κοινὸν τίτλον «Geographica de monte Sinai, Atho allisque Graeciae locis, quae Crusius ex Gerlachii schedis descripsit. Epistola geographica Theodosii ad Gerlachium»³. Ὡς ἀνωτέρω παρετήρησα τὰ περὶ Σινᾶ καὶ Ἄθωνος ἔργα καταλαμβάνουσι τὰ φύλλα 13α—186, ἀπὸ δὲ τοῦ 19α—266 περιλαμβάνονται τὰ δύο ἀνωτέρω μνημονευθέντα ἔργα, τὸ ὀδοιπορικὸν δηλαδὴ τοῦ Θεοδοσίου καὶ τὸ συνῆμμένον αὐτῷ, τὸ φέρον

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 40 καὶ τέλος.

1. Ζαβίρα, Ν. Ἑλλ. σελ. 124, πρβλ. καὶ Σάθα Ν. φιλ. σελ. 184.

2. Du Cange, Glossarium mediae et inf. Graec. tom. II πίναξ συγγρ. στήλ. 33.

3. Ph. Mayer, Die theol. Litt. der griech. Kir. in sechz. Jahr. σελ. 164. Πρβλ. καὶ Legrand Notice κτλ. 78 σημ. 5 καὶ σελ. 132.

ἐπιγραφήν «Περὶ ὧν ἰδίως ἠρώτησας ὡς ἔραθον», ἅτινα ἐξέδωκεν ὁ Legrand.¹

Τὰ τρεῖς ἀνέκδοτα ταῦτα ἔργα, ἐκδίδω κατωτέρω ἐκ φωτογραφικοῦ πανομοιωτύπου τοῦ χειρογράφου τῆς Τυβίγγης ἀποσταλέντος μοι ἐκ Τυβίγγης τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ ἐν Λειψία ἐφημερίου τῆς ἑλλην. κοινότητος παν. Θεολ. Παρασκευαΐδου, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐνταῦθα ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου.

2) Ὁ Θεοδοσίος μετέφρασεν εἰς τὴν ἀπλὴν τὸν «Στεφανίτην καὶ ἰχνηλάτην». Τὴν μετάφρασιν ταύτην, ἀνέκδοτον εὔσαν, εὗρισκομεν εἰς τὰ ἀκλόουθα πέντε χειρόγραφα.²

1) Par. 2902 A, 2) Dr. Da 34, 3) *Aθ. 3293, 4) τῆς ἐν Πέρα ἑλλην. σχολῆς καὶ 5) τῆς κοινότητος τῆς Καλλιπόλεως ὑπ' ἀριθμ. 35.

Ἐν τῷ πρώτῳ τῶν χειρογράφων τούτων ἐν φύλ. 136 ἀναγινώσκομεν*

«Καὶ νῦν ἐγὼ Θεοδοσίος καὶ πρωτονοτάριος Ζυγομαλάς Ναύπλιος τὸ ἐμετάφερξ εἰς ἀπλὴν καὶ σύντομον στράταν, ὅτι καὶ τὸ ἑλληνικὸν πολλοὶ τὸ ἐτέφρωσαν ἄλλως καὶ ἄλλως».

Καὶ ἐν φύλλῳ 26α «Καὶ νῦν ἐγὼ Θεοδοσίος εἰς τὴν ἀπλὴν γλώσσαν ἐν εἰτε σωτηρίῳ χιλιοστῷ ἑξακοσιοστῷ δεκάτῳ τετάρτῳ...».

Ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν χειρογράφων τούτων ἀναγινώσκομεν*

«Ἀπὸ ἑλληνικὴν εἰς ἀπλὴν γλώσσαν μετεφράσθη παρ' ἐμοῦ τοῦ ταῦτα σχεδιάσαντος Θεοδοσίου πρωτονοταρίου Ζυγομαλά».

Ἐν τέλει τοῦ τρίτου χειρογράφου ἀναγινώσκομεν³ τοὺς καὶ ἐν τέλει τοῦ πέμπτου⁴ εὗρισκομένους στίχους*

Μυθικὴ βίβλος ἐξ Ἰνδικῆς σοφίας
προσενεχθεῖσα πρὸς γλώσσαν τὴν περσίδα κ.τ.λ.

Οἱ στίχοι οὗτοι κατὰ τὸν κώδικα 3293 τοῦ Ἄθωνος εἶνε τοῦ Θεοδοσίου «Στίχοι τοῦ αὐτοῦ Θεοδοσίου».⁵

1. Πρβλ. ἰδίᾳ κατάλογον Schmid σ. 70 ἑπ.

2. Legrand Notice σελ. 78—80 καὶ *Χρονμβάχσε*—*Σωτηριάδη* ἱστορ. τῆς βυζ. λογοτεχ. τομ. Γ' σελ. 222.

3. Πρβλ. τὸν κατάλογον τοῦ Σπ. Λάμπρου περὶ τῶν κωδίκων τοῦ Ἄθωνος.

4. *A. Παπαδοπούλου* Κεραμέως ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1885 πρβλ. καὶ Legrand Notice κλ. σελ. 79—80 καὶ σημ. 1.

5. Πρβλ. κατάλογον κωδίκων Ἄθωνος τοῦ Σπ. Λάμπρου.

3) Ὁ Θεοδοσίος μετέφερν εἰς τὸ ἄπλοῦν κατὰ τὸν 16 αἰῶνα τὴν «Βιβλίον τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου» καὶ τὴν σύνοψιν νόμων τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου. Τὰ δύο ταῦτα ἔργα εὗρισκομεν ἐν τῷ 8π^ο ἀριθμ. 1239 κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, ὅστις κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Omont περιέχει «1239 Constantini Harmenopuli promptuarium juris (3); -- Michaelis Attaliatae synopsis legum (158); omnia ex translatione Thedossii Zygomalae.

Copié en 1605 Pap. 304 P.».²

Ταῦτα καὶ περὶ τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Θεοδοσίου. Ἀποδίδουσιν ἔτι εἰς τὸν Θεοδοσίον, ἀλλ' οὐχὶ ὀρθῶς. τὰ ἀκόλουθα ἔργα:

1. «Ἐπιτάφιον εἰς τὴν μητέρα του Γρατζιόζαν». Ὁ Σάθας³ θεω-

1. *Κρομβάχερ*—*Σωτηρ*. ἰστ. τῆς βυζ. λογ. τόμ. Β' σελ. 398.

2. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ἐν τοῖς μὴ καταγεγραμμένοις καταλοίποις τοῦ Σπ. Λάμπρου ὑπάρχει φάκελλος περιέχων προχείρους τινὰς σημειώσεις τοῦ Λάμπρου περὶ τῶν Ζυγομαλάδων. Ἐκ τῶν σημειώσεων τούτων γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Λάμπρος προϋτίθετο νὰ ἐκδώσῃ τὰς μεταφράσεις ταύτας τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλά. Ἰδοὺ τί γράφει περὶ αὐτῶν «Ζυγομαλά Suppl. Παρίσι. 1239 μετάφρ. Ἀρμενοπούλου καὶ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου.

Φύλλα 304=σελ. 608 (17X58)=στοιχεῖα 52000 μὲ τῶν 12 σελ. 520. Ὁ πρόλογος θὰ περιλαμβάνῃ, ὅσα νέα εὔρω. Ἴδε Ν. Ἑλλ. Α' 279, 371. Β' 513. Γ' 121. Δ' 489 Δ' 448, 449, 459, 489. Δύνανται νὰ συμπεριληφθῶσι καὶ αἱ ἐν Βιβλ. Βυζυλῆς θεματοεπιστολαὶ (περιλαμβανόμενα εἰς μίαν τῶν ἀνωτέρω παραπομπῶν). «Οἱ δὲ ὁ Λάμπρος προϋτίθετο νὰ ἐκδώσῃ τὰς μεταφράσεις ταύτας τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλά φαίνεται καὶ ἐκ τινος ἐπιστολῆς, συνημμένης; ἐν τῷ καταλοίπῳ τούτῳ, τοῦ Α. Μομφερράτου, φερούσης χρονολογίαν «26 Ἰουνίου 1907». Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Μομφερράτος ἀπαντῶν εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Λάμπρου πληροφορεῖ αὐτὸν ὅτι ὑπαρχοῦσι μὲν μεταφράσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ τύποις ἐκδιδομένοι, τοῦ Μιχαὴλ ὁμοῦς Ἀτταλειάτου «δὲν ὑπάρχει μετάφρασις, καθόσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω». Ἐν τῷ αὐτῷ καταλοίπῳ τοῦ Λάμπρου εὗρισκομεν καὶ ἐντυπον φύλλον ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Φραγκοκρατίας τομ. Β' σελ. 13 καὶ 14, ἐνθα ἡ γνωστὴ ὑποσημείωσις τοῦ Λάμπρου περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ οἴκου τῶν Ζυγομαλάδων ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφου ἀποκειμένου ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Φλωρεντίας καὶ ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἐν τῷ ἐπιμέτρῳ τῆς μεταφράσεως τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως Ἀθηνῶν τοῦ Γρηγοροβίου (τομ. Β' σ. 738 ἐ.). Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ, φέροντι χρονολογίαν στωξ' (=1357) ἀναφέρεται «ἐρήνη ποτὲ ὁμόζυγος ἰωάννου τοῦ ζυγομαλά, γηγσία θυγάτηρ ἰωάννου τοῦ Πελεκάνου».

3. Ν. φιλ. σελ. 184.

ρει τὸ ἐπιτάφιον τοῦτο ἐπίγραμμα ὡς ἔργον τοῦ Θεοδοσίου, ἀλλ' οὐχ ὀρθῶς. Τὸ πεντάστιχον τοῦτο ἐπιτάφιον εἰς τὴν οὐζογαν τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλά Γρατζιόζαν εὐρισκομεν ἐκδεδομένον ἐν τῇ Τουρκογραφικῇ ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν «Ἐπιτάφιον εἰς τὴν ἐμὴν (φησι Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλάς) μητέρα Γρατζιόζαν». Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἕως ταύτης γίνεται σαφῶς δῆλον ὅτι ὁ Θεοδόσιος ἔστειλε τὸ ἐπιτάφιον τοῦτο εἰς τὸν Κρούσιον, ὅχι δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς συνέθεσε τοῦτο. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι τοῦτο συνέθεσεν ὁ πατὴρ του Ἰωάννης, πρὸς τὴν γνώμην δὲ ταύτην κλίνει καὶ ὁ Legrand.³

2. «Κατάλογον καὶ καταγραφὴν τῶν σεπτῶν βιβλίων τῆς θειοτάτης βιβλιοθήκης τῆς σεβασμιωτάτης καὶ βασιλικῆς μονῆς τῆς ἁγίας Τριάδος τῆς ἐν νήσῳ Χάλκης». Τὸν κατάλογον τοῦτον ἐξέδωκεν ὁ Legrand⁴ ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Τυβίγγης M 6 37 φύλ. 41α—45 β. Ἐθα φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Catalogus bibliothecae d. Metrophanis patriarchae constantinopolitani, in monasterio insulae chalcioe». Ὁ Du Cange⁵, ὅστις εἶχε λάβει ἀντίγραφον τοῦ καταλόγου ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ulric Obrecht, θεωρεῖ ὡς συντάξαντα τοῦτον τὸν ἡμέτερον Θεοδόσιον. Τὸ ἀληθές ἕως εἶνε ὅτι τὸν κατάλογον τοῦτον συνέταξεν αὐτὸς ὁ πατριάρχης Μητροφάνης, ὁ ἀνοικοδομήσας τὴν μονὴν τῆς ἁγ. Τριάδος καὶ συγκροτήσας τὴν βιβλιοθήκην αὐτῆς, ἀντέγραψε δὲ μόνον ὁ Θεοδόσιος καὶ τὸ ἀντίγραφον τοῦτο εὐρίσκετο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ulric Obrecht.⁶

3. Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 172 κώδικι τῆς ἐν Μοδένῃ βιβλιοθήκης περιέχεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ «Διήγησις ὀφελίμος ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας συλλεγεῖσα καὶ ἀνάμνησις δηλοῦσα τοῦ παραδόξου γενομένου θαύματος, ἡνίκα Πέρσαι καὶ βάρβαροι τὴν βασιλίδαν πασῶν τῶν πόλεων, τὴν Κωνσταντινούπολιν φημι, περιεκύκλωσαν». Ὁ περιγράψας τοὺς κώ-

1. Περβλ. Τουρκ. 259. Ἡ Γρατζιόζα ἀπέθανε τῷ 1574 (Τουρκ. σελ. 223 καὶ 491).

2. Τουρκ. σελ. 259.

3. Notice κτλ. σελ. 14.

4. Notice κτλ. σελ. 143ε.

5. Glos. mediae et inf. graec, τόμ. II πίνανξ συγγρ. στήλ. 36.

6. Περβλ. καὶ Legrand Notice κτλ. σελ. 137ε. ἔνθα καὶ περὶ Μητροφάνους καὶ τῆς βιβλιοθήκης αὐτοῦ.

δικας Puntini ἀποδίδει τὴν διήγησιν, εἰ καὶ μετὰ τινος δισταγμοῦ, εἰς τὴν Θεοδοσίον Ζυγομαλᾶν. Ὁρθῶς ὁμοίως ὁ Σ. Λάμπρος¹ παρατηρεῖ ὅτι ἡ γνώμη αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη, ἀφοῦ τὸ ὄντι ἀριθμὸν χειρογράφων κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ Puntini ἐγγράφη κατὰ τὸν 15 αἰῶνα, ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἀρχαιότεροι κατὰ πολὺ τούτου κώδικες περιέχοντες τὴν διήγησιν ταύτην.

4. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Διονυσίου τοῦ ἀρεοπαγίτου. Τὸ μαρτύριον τοῦτο εὐρηταί ἐν τῷ ὄντι ἀριθμῷ M6 31 κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τῆς Τυβίγγης² καὶ καταλαμβάνει τὰ φύλλα 17α—30α φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Διονυσίου τοῦ ἀρεοπαγίτου³. Εὐλόγησον πάτερ». Ἐν ἀρχῇ ἐν φύλλῳ 17α ἔχει σημειώσει ὁ Κρούσιος ἄνωθεν μὲν «Autor est Theodosius Zygomalas Byzantii Protonotarius», κάτωθεν δὲ «Allatum hunc libellum Tybingam e Constantinopoli 28 Ian. 1581 tertio die post mihi M. Martino Crusio, donavit D. D Steph. Gerlachius». Ἀρχεται δὲ τὸ ἔργον διὰ τοῦ «Πάλαι μὲν ἐν τύποις ἦν τὰ τῆς πίστεως καὶ αἰνίγματα καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος τῷ τῆς σκιᾶς σκότει συνεκαλύπτετο» καὶ τελευτᾷ «καὶ συνελθόντες χριστιανοὶ ναὸν τοῖς καλλινίκις ἀνεγείρουσι καὶ τὰ τίμια τούτων ἐν αὐτῷ ἀποθέσσι λείψανα εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει τιμὴ καὶ προσκύνησις νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον ὅτι τὸ περὶ μαρτυρίου τοῦ Διονυσίου τοῦ ἀρεοπαγίτου ἔργον ἐθεώρει ὁ Κρούσιος ὡς ἔργον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλά, ὡς τριούτον δὲ θεωρεῖ καὶ ὁ Σάθας ἀναγράφων μετὰ τῶν ἔργων τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλά καὶ τὸ «Βίος Διονυσίου ἀρεοπαγίτου»⁴. Ἀλλὰ εἶνε φανερὸν ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶνε τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλά, ἀλλὰ τὸ γνωστὸν ἔργον τοῦ Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ, τὸ φέρον ἐπιγραφὴν «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν τοῦ Ἀρειοπαγίτου», τὸ ἐκδεδομένον

1. Ν. Ἑλλ. τόμ. Γ' σελ. 124.

2. Πρβλ. καταλ. Schmid σελ. 58.

3. Καθὼς ὁ Schmid ἀνέγνωσεν ἀρηοπαγίτου.

4. Σάθα Ν. Φιλ. σ. 184.

καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν Migne ἑλλην. πατρολ. τομ. 115 σ. 1032—1049 ὡς ἀντιβολή τῶν κειμένων ἐπὶ τῇ βίβει φωτογραφιῶν τοῦ δὴθεν κειμένου τοῦ Ζυγομαλά εὑρισκόμενης σταλεσιῶν μοι ἐκ Τουρίγγης ἕπειό με. Ἡ ἀπάτη προήλθε πιθανῶς ἐκ μέρους τοῦ Θεοδοσίου, ὅστις πρὸς πληρεστέραν ἀπάτην τοῦ Κρουσίου μετέβαλε καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἔργου τοῦ Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ. Ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείεται καὶ ἀπάτη τοῦ Κρουσίου νομίσαντος ὅτι ὁ λόγος οὗτος ἀνεγράφη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου, χωρὶς ὁ Θεοδόσιος νὰ προσεπάθησεν νὰ σφετερισθῇ τὴν συγγραφὴν τοῦ βίου τούτου τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Παραβολὴ τοῦ ἡμετέρου κειμένου πρὸς τὸ ἐκδεδομένον δεικνύει ἐλαχίστας διαφορὰς ἀναξίας λόγου.

Ταῦτα καὶ περὶ τῶν μὴ ὀρθῶς ἀποδιδομένων ἔργων εἰς τὸν Θεοδόσιον.

Ἀναγκαῖον τέλος εἶνε νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα καὶ τὸ ζήτημα κατὰ πόσον αἱ ἀποκρίσεις τοῦ Ἱερεμίου πρὸς τοὺς ἐν Τουρίγγῃ θεολόγους ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν Ζυγομαλάδων καὶ δὴ τοῦ ἡμετέρου Θεοδοσίου.

Τῇ 15 Νοεμβρίου 1575 γράφει ὁ Θεοδόσιος πρὸς τὸν Μαρτίνον Κρούσιον ὅτι ὁ πατριάρχης φροντίζει νὰ εὕρῃ καιρὸν πρὸς ἐξέλεξις τῆς σταλείσης αὐτῷ Αὐγουσταίας ὁμολογίας καὶ προσθέτει «ὅτε δὲ ἠθούλετο μετεκαλεῖτό με τὸν ἐμὸν κύριον παιτέρα καὶ τινα σοφὸν Χίον, ὄντα παρ' ἡμῖν, καὶ τινὰς ἐγκρίτους τῆς συνέδου ἐφάπαξ καὶ συμβουλευόμενος τὰ δόξαντα αὐτῷ ἀποκρίσεις ἐν ἐκάστη κεφαλαίῳ συνεγράφετο παρ' ἐμοῦ καὶ σὺν θεῷ πέρας ἔσχεν ἢ πᾶσα πραγματεία τῶν συμφωνούντων καὶ μὴ σαφηνισθέντων ὡς δεῖ»¹. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὡς καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Γερλαχίου² λεγομένων «Διὰ τοῦτο δὲν ἀναγινώσκουσι τὰς πραγματείας μας, ὁ πατριάρχης δίδει αὐτὰς εἰς τοὺς πεπαιδευμένους καὶ αὐτὸς ἀσχολεῖται περὶ τὰ κοσμικὰ» προκύπτει ὅτι ὁ Ἱερεμίας ἔβλεπε γενικῶς τὴν ἀποψιν αὐτοῦ, οἱ δὲ παρ' αὐτῷ θεολόγοι ἐπεξεργάζοντο τὰς ἀπαντήσεις. Εἰς τοὺς θεολόγους τούτους ἀνήκει ὁ πατὴρ τοῦ Θεοδοσίου Ἰωάννης Ζυγομαλάς, ὁ ἐκ Χίου ἰατρός Λεονάρδος Μινδόνιος καὶ τινες τῶν ἀρχιερέων. Πιλοὶ ἦσαν οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν γνωρίζο-

1. Τουρκογρ. σελ. 472.

2. Turk. Tageb. σελ. 396.

μεν ἀκριβῶς. Ὁ Γερλάχιος¹ λέγει· ὅτι οἱ Ἕλληνες τρεῖς μόνον παιδευμένους κληρικούς ἀναφέρουσι, τὸν Ἀραμένιον Τυργάβου, τὸν Δαμιασινὸν ἐπίσκοπον τότε Νικοπόλεως καὶ Ἄριτος, καὶ τὸν Ἱερωνίμου Ματθαίου. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἀναφέρει² καὶ τὸν μητροπολίτην Ἐφέσου. Ὁ Γαβριήλ Σευήρος ἦτο κατὰ τὸ 1577 ἐν Κωνσταντινουπόλει, πιθανῶς δὲ καὶ αὐτὸς νὰ ἔλαβε μέρος. Τούναντίον ὁ Μάξιμος ὁ Μαργούνιος φίνεται ὅτι δὲν ἔλαβε μέρος. Καὶ ὁ Ἱεραξ φαίνεται ὅτι ἔλαβε μέρος εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἀπαντήσεων τούτων. Ἴδου τί ἀναγινώσκωμεν ἐν τῇ ὑπ' ἀριθμ. 1474 χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου³

«Ἀπὸ τοῦ σημειώματος Ἰωάννου Καρσοφύλλου τοῦ μεγάλου Λογοθέτου περὶ μετουσιώσεως.

Περὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἐποίησαν ἐκθέσεις πολλοί, ἀλλ' οὐδεὶς ἔγραψεν ἢ ἀνέφερε τὴν μετουσίωσιν ὡς λατινικὴν. Ἱερεμίας Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ ἐκθέσει πρὸς Καλδαισιτίας τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου συνόντων τοῦ τε Λεονάρδου Μινδονίου σοφοῦ καὶ Ἱερακος σοφοῦ μεγάλου ῥήτορος καὶ Ζυγομαλά μεγάλου Λογοθέτου θεολόγου.

Ἀπὸ ἰδιοχείρου τοῦ αὐτοῦ·

Πολλοὶ μεταγενέστεροι διδάσκαλοι ἡρμήνευζαν τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἱεράς λειτουργίας, ἀλλ' οὐδεὶς ἐχρήσατο τῇ λέξει ταύτῃ ὡς λατινικῇ. Ἱερεμίας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ Καλδαισιτῶν ἐκθεσίων ποιησάμενος συναινούντων καὶ τοῦ σοφοῦ Λεονάρδου καὶ Ζυγομαλά μεγάλου Λογοθέτου καὶ Ἱερακος μεγάλου ῥήτορος οὐδὲν περὶ μετουσιώσεως εἴρηκεν ὡς ξένης καὶ ἀλλοτρίας λέξεως οὐσης».

Ἐνῶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν προκύπτει ὅτι Ἱερεμίας εἶδεν ἄλλο τινα τὰς γενικὰς γραμμὰς τῶν ἀπαντήσεων, ἄλλοι δὲ θεολόγοι περὶ αὐτόν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἰωάννης καὶ Θεοδόσιος Ζυγομαλάς κατέστρωνον αὐτὰς καὶ οὕτω ἐγράφοντο αἱ ἀπαντήσεις, ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν προκύπτει δ. τ. ὁ Ἰωάννης καὶ Θεοδόσιος Ζυγομαλάς ἦσαν κυρίως εἰ συγ-

1. Turk. Tag. σελ. 119.

2. Ἐν. ἀν. σελ. 123.

3. Φυλ. 2β. Πρβλ. καὶ Γερλαχίου Turk. Tag. ὑπὸ ἡμερομηνίαν 25 Ἰουνίου 1576 (σελ. 215) ἔνθα ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ζυγομαλάς εἶπεν ὅτι ὅτε ὁ πατριάρχης ἐνεχείρισεν εἰς τὸν λογοθέτην τὴν Αὐγουσταίαν ὁμολογίαν καὶ ἐξήτησε τὴν κρίσιν αὐτοῦ, οὗτος εἶπεν ὅτι οἱ διαμαρτυρούμενοι εἶνε αἰρετικοί.

γραφείας τῶν ἀπαντήσεων. Ὁ Γερλάχιος δηλαδή, ὅστις εἶχε βεβαίως διαλεχθῆ μετὰ τοῦ Μινδονίου περὶ τῆς ἑμολογίας¹, γράφει ἐν τῷ τυρ-
κικῷ αὐτοῦ ἡμερολογίῳ «Τὴν 30 (Αὐγούστου 1575) μετέβην παρὰ τῷ
ρήτορι τούτῳ (τῷ Ἰωάννῃ Ζυγομαλά) καὶ τὴν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ
Θεοδοσίου ἀπάντησιν εἰς τὴν ἑμολογίαν τοῦ Ausburg ἀνέγνωσα»²
καὶ «λοιπὸν αὐτὸς (ὁ Θεοδόσιος) ἐποιήσατο τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἑμο-
λογίαν τοῦ Ausburg κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ πατριάρχου»³. Τὰ ἀνω-
τέρω ἐπιβεβαίωσι καὶ ἡ ἀπὸ 15 Μαΐου 1576 ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννου
Ζυγομαλά πρὸς τὸν Ἰάκωβον Ἀνδρέου, ἐν ἣ μεταξὺ ἄλλων γράφει ὁ
Ἰωάννης «Ἰσθι οὖν σοφώτατε ἐν θεολόγοις, ὡς ἤδη τὰ πατριαρχικὰ
γράμματα, τὰ εἰς ἀπόκρισιν ὄντα τῶν κεφαλαιῶν, ὧν πέμψαντες ἡρω-
τήσατε περὶ τῆς ἡμετέρας θρησκείας, σὺν θεῷ, ἀναγκάσει καὶ παραι-
νήσεσιν ἡμετέραις τελειωθέντα σήμερον ἐνεχειρίσθησαν, ὅ εἴπομεν κυ-
ρίῳ Στεφάνῳ τῷ ἐκκλησιαστῇ, τῷ τοῦ διακομισθῆναι ὑμῖν τὴν φρον-
τιδὲ ἀναδεξαμένῳ» καὶ κατωτέρω «Τέλος γίνωσκε λίαν με κεκοπιακέ-
ναι καὶ κοπιάσειν με ἕτοιμον ὄντα ἐν τῷ συντεθεικέναι με καὶ γεγρα-
φέναι, ἃ πέμπονται ὑμῖν πατριαρχικὰ γράμματα. Τῷ ἐμῷ γὰρ ὀφφι-
κίῳ ἡ ἐνέργεια αὕτη ἀνάκειται, ρήτορα γὰρ ὄντα με πρότερον πατριαρ-
χικόν, ἤδη ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης εἰς μέγαν ἐρμηνέα τῶν τῆς μεγά-
λης ἐκκλησίας θείων γραφῶν ἐτίμησε καὶ ἀνεβίβασεν, εἰ καὶ ἀνάξιον,
ἀλλ' οὖν ἕτε ἄξιον αὐτοῦ πιστότατον» καὶ κατωτέρω «Καὶ ἐγὼ Θεο-
δόσιος πρωτονοτάριος, ὁ τὴν ἀπόκρισιν γράψας προσαγορευῶν τὴν σὴν
ἐκλαμπρότητα».⁴

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων μαρτυριῶν γίνεται δῆλον ὅτι ὁ
Ἰωάννης καὶ Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλάς εἶνε οἱ κυρίως συντάξαντες τὰς

1. Turk. Tag. σελ. 114.

2. Ἐν. ἀν. σελ. 114. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ὅτι ἐνταῦθα σημειοῖ ὁ Γερ-
λάχιος ὅτι ἐπειδὴ, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ρήτορος, οὐδεὶς τῶν παρόντων
μητροπολιτῶν εἶνε γνώστης τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης «τὴν ἐργασίαν ταύ-
την (τὴν ἀπάντησιν δηλαδή εἰς τὴν Αὐγούσταϊαν ἑμολογίαν) ἔπρεπε νὰ κάμωσι
δύο λαῖκοι, διότι οὐδεὶς κληρικὸς μεταξὺ αὐτῶν ἦτο τόσον δεξιός».

3. Ἐν. ἀν. σελ. 188.

4. Ἡ ἐπιστολὴ οὕτῃ ἀπόκειται εἰς τὴν βασιλικὴν βιβλιοθήκην τῆς Στουτ-
τγάρδης (κωδ. 1.109. 552), ἐδημοσιεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ Legrand ἐν Notice κ.λ.π.
σελ. 117 ἔ.

πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης ἀποκρίσεις. Τὴν γνώμην ταύτην ἔχουσι σχεδὸν πάντες οἱ περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀσχοληθέντες¹. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην νομίζουσιν εἶτι δύνатаι νὰ στηρίξῃ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἱερεμίας, ὅστις δὲν ἔγραφε πρὸς τοὺς ἐν Τυβίγγῃ συνοδικῶς², δὲν ἦτο μεγάλης παιδείας κάτοχος³, ὡς ὁ Θεοδόσιος καὶ μάλιστα ὁ Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλάς. τοῦ ὁποίου τὰς παραδόσεις παρηκολούθει ὁ φιλομαθὴς Ἱερεμίας. Ἰδὲ τὸ τοῦλάχιστον τί ἀναγινώσκωμεν ἐν Τουρκογραικίᾳ «Καίτοι δὲ τοιαύτης θέσεως καὶ ἡλικίας διδάσκεται εἶτι (ὁ Ἱερεμίας) ὑπὸ τοῦ Ζυγομαλά τὴν διαλεκτικὴν, ἠθικὴν καὶ ρητορικὴν, ἀκροώμενος μετ' ἄλλων καλογήρων, καὶ τοῦ Χίου ἱατροῦ Λεονάρδου Μινδονίου, ἐξηγουόντος ἐν τοῖς πατριαρχείοις τὸν Ἐρμογένη, τὸν Ἀμμώνιον καὶ τὸν Ἡσιόδον»⁴. Ἐννοεῖται ὁμοίως ὅτι ἡ ἀπόδειξις αὕτη δὲν εἶνε ὡς φρονῶ, ἰσχυρά, διότι ὁ Ἱερεμίας ἦτο ἀρκούντως μεμορφωμένος, ὡς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀποδεικνύουσιν, ἡ δὲ ἀκρόασις τῶν παραδόσεων τοῦ Ζυγομαλά καὶ Μινδονίου προήρχετο μᾶλλον ἐκ φιλομαθείας ἢ ἐξ ἑλλείψεως μορφώσεως. Ἡδύνατο λοιπὸν ὁ Ἱερεμίας νὰ γράψῃ καὶ μόνος τὰς πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης ἀποκρίσεις⁵, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον αὐταὶ δὲν ἔχουσι πρωτοτυπίαν τινά, ἀλλ' ἀποτελοῦνται ἐκ διαφόρων χωρίων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Ἱερεμίας τονίζει.⁶

Τὴν ἐπικρατοῦσαν ὁμοίως γνώμην εἶτι συγγραφεὶς τῶν ἀποκρίσεων πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης εἶνε ὁ Ἰωάννης καὶ δὴ ὁ Θεοδόσιος

1. Πρὸβλ. ἐκτὸς τῶν ἡμετέρων καὶ Ph. Meyer Die th. Litt. d. gr. Kirche im sechz. Jahr. σελ. 89.

2. Kimmel Monumenta fidei ecclesiae orient. σελ. 378.

3. Ph. Mayer ἐν. ἀν. σελ. 87.

4. Τουρκογρ. σελ. 205.

5. Πρὸβλ. Γεραχίου Turk. Tag. σελ. 94 ὑπὸ ἡμερομηνίαν 24 Μαΐου 1575, ἔνθα διὰ μακρῶν συζητῆται ὁ Γεράχιος ἐφ' ὅλων τῶν σημείων μετὰ τοῦ Ἱερεμίου, ὡς καὶ σελ. 100 ὑπὸ ἡμερομηνίαν 11 Ἰουλίου 1575, ἔνθα πάλιν συζητῆται ὁ Ἱερεμίας μετὰ τοῦ Γεραχίου.

6. Πρὸβλ. Steitz. Die Abendmahlslehre der. gr. Kirch (J. D. Th. XIII σελ. 679) καὶ ἰδίᾳ Ph. Meyer Die th. Litt. der gr. K. im sechz. Jahr. σελ. 97 ἔ. Ὁ Meyer πρῶτος διὰ τῆς παραθέσεως τῶν ἀντιστοιχῶν χωρίων ἀπέδειξε καταφανῶς τὴν ἑλλειψιν πάσης πρωτοτυπίας ἐν ταῖς ἀποκρίσεσι τοῦ Ἱερεμίου καὶ ὑπέδειξε τὰς πηγὰς, τὰς ὁποίας μετεχειρίσθη οὗτος.

ὁ Ζυγομαλαῖς ἠδύνατο, ὡς νομίζω, νὰ διασειώσῃν ἢ τοῦλάχιστον νὰ καταστήσῃσιν ἀμφίβολον ἄλλαι μαρτυραὶ, αἵτινες δυστυχῶς δὲν ἔχουσι ληφθῆ ὑπ' ὄψει ἐν τῇ λύσει τοῦ ζητήματος τοῦ ἀφορῶντος τὸν συγγραφεὰ τῶν ἀποκρίσεων τούτων. Ὁ Θεοδόσιος δηλαδή ὁ Ζυγομαλαῖς ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Στέφανον Γερλάχιον γράφει μεταξὺ ἄλλων τὰ ἀκλόλουθα· «Ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης κύριος Ἰερεμίας εὐχεταί σοι ἀσμένως δεξάμενος, ὡς καὶ ὁ κύριος Σολομὼν μαρτυρήσει μοι, τὰς τε ἐπιστολάς, τὴν ἀπόκρισιν καὶ τὰ ἐξ βιβλία, τὰ θαυμασίως εἰκονίζοντα τοὺς πέμφαντας θεολογικωτάτους καὶ σοφωτάτους ἀνδρας. Συγγράφει δὲ καὶ ἀπόκρισιν, ἥτις, ὡς ὄρω καὶ συνεχῶς ταύτην ἀναγινώσκω, οὐ συναινεῖ τοῖς ὑμετέροις. Μένουσι γὰρ αὐτοὶ, οἱ ἐνταῦθα λέγω ἡμέτεροι, ἐν οἷς ἐπαλαιώθησαν καὶ οἷς ἐγγράφως τε καὶ ἀγράφως καὶ κατὰ παράδοσιν τῆ μακρῆ χρόνῳ συνεφυράθησαν ἀκολουθοῦντες τοῖς πρὸ αὐτῶν καὶ οὐδεὶς ποτε λόγος παρενσαλεύει αὐτοὺς μὴ οὕτω δοξάζειν ὁ οἶδας, οἶμαι, ἐνταῦθα διατρέδων ποτέ».¹

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Ἰερεμίας συγγράφει τὴν ἀπόκρισιν, ὁ δὲ Ζυγομαλαῖς δὲν ἐγκρίνει τὸ περιεχόμενον αὐτῆς κατηγορῶν τὸν τε πατριάρχην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὡς ἄγαν συντηρητικοὺς στερρῶς ἔχομένους τῆς παραδόσεως. Τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην ἔχει καὶ ὁ Κρούσιος, ὅστις γράφων πρὸς τὸν Θεοδόσιον παρατηρεῖ μεταξὺ ἄλλων· «Ὡς ὄφελον οἱ παρ' ὑμῖν τῶν ἐκκλησιῶν μὴ ἀθετήσαι ἦν ὑγιανούσαν ἐκ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν αὐτοῖς διδασκαλίαν δι' ἀνικητῶν βιβλιδίων προϋθέμεθα καὶ ἦν ἀληθῶς οὐκ ἐδυνηθήσαν ἀνασκευάσαι· ἀλλὰ μόνον τὰ ἀνθρώποις, τοῖς πατράσι, δόξαντα, καὶ οὐ ταῖς ἱεραῖς Γραφῆς ἐνεργιζωμένα, ἀνταπεκρίναντο. Σὺ δὲ καλῶς γινώσκεις τὴν παρ' ἡμῖν ἐν Γερμανίᾳ ἀληθῆ πίστιν, οὐδὲ ἀντέτεινας ὡσπερ ἐκεῖνοι».²

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Κρούσιος ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ Θεοδόσιος οὐ μόνον δὲν εἶνε ὁ συντάκτης τῶν ἀποκρίσεων, ἀλλ' ἔχει ἀντιθέτους ἰδέας τῶν ἐν αὐταῖς περιεχομένων ἀποκλίτων πρὸς τὰς δοξασίας τῶν διαμαρτυρομένων. Αὐτὸς ἄλλως τε ὁ Θεοδόσιος

1. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπόκειται ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Στουτγάρδης (κῶδ. Ιστ. 601), ἐξεδόθη δὲ τύποις ὑπὸ τοῦ Legrand ἐν Notice κτλ. σελ. 163ε.

2. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπόκειται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Τυβίγγης (Mh. 466 τόμ. VIII 603—607), ἐξεδόθη δὲ τύποις ὑπὸ τοῦ Legrand ἐν Notice κτλ. σελ. 174ε.

ἔγραφε τῇ 15 Νοεμβρίου 1575 πρὸς τὸν Κρούσιον παρατηρῶν «ἔγωγε οὔτε ὠνήσα, οὔτε μὴν ὀνήσω ποτὲ ἐξυτηρηθήσιν ἀμφοῖν (τῷ τε Κρούσιῳ καὶ τῷ Πελοπόλεϊ) καὶ ἡ δύναμις ἔχω χαρίζεσθαι, κἀν δεήσει μὲ ὄπλα ἄραμενον ἐν ταύτῃ τῇ γηραλέᾳ μου ἡλικίᾳ συμμαχήσιν τῇ ἀληθείᾳ τε καὶ ὀμν»¹.

Ἡ διαφορὰ τῶν εἰδήσεων περὶ τῆς συγγραφῆς τῶν ἀποκρίσεων, ἡ κατάδηλος γενομένη ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρεπιθέτων χωρίων, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ εὐκόλως, ἐὰν λάβῃ τις ὅπ' ὄψει τὴν χαρακτῆρα τῶν Ζυγομαλάδων, οἵτινες θέλοντες νὰ φαίνωνται ἀρεστοὶ τοῖς θεολόγοις τῆς Τυβίγγης διὰ προσωπικοὺς ἑαυτῶν σκοποὺς ἀνήγγελλον αὐτοῖς ἄλλοτε μὲν ὅτι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐκοπίασαν συντάξαντες καὶ γράφαντες τὰς ἀποκρίσεις, ἄλλοτε δὲ ὅτι οὐ μόνον δὲν ἔγραψαν τὰς ἀπαντήσεις, ἀλλ' ἀποκρούουσι καὶ τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τὸ ἐπικρατοῦν ἐν αὐταῖς. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων οὐδεμίᾳ βεβαιότητι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὰς μαρτυρίας τῶν Ζυγομαλάδων περὶ τῆς συγγραφῆς τῶν ἀποκρίσεων πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης. Αἱ μαρτυρίαι αὗται εἶναι ἀντιφατικαὶ πρὸς ἀλλήλας καὶ προερχόμεναι ἐκ προσωπικῶν σκοπῶν τῶν Ζυγομαλάδων οὐδεμίαν ἔχουσι ἀξίαν. Ὁ πατριάρχης Ἱερουσαλῆμ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀφίσῃ εἰς τοὺς Ζυγομαλάδες καὶ μόνον τὴν διεκπεραίωσιν τοιαύτης σοβαρᾶς ὑποθέσεως, οἷα ἡ ἀπάντησις πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης. Ἐχων περὶ ἑαυτὸν σπουδαίους θεολόγους θὰ ἐζήτηι τὴν γνώμην καὶ τούτων καὶ μετ' ἀκριβοῦς ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων θὰ ἀπεφαίνετο. Κατὰ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι συγγραφεῖς τῶν ἀποκρίσεων εἶνε οἱ Ζυγομαλάδες. Τὸ περιεχόμενον τῶν ἀποκρίσεων συνεζητήθη καὶ ἐξηκριβώθη ὑπὸ τοῦ Ἱερουσαλίμου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν θεολόγων, ἐν εἰς βεβαίως καὶ οἱ Ζυγομαλάδες καὶ μετὰ ταῦτα ἐδόθη εἰς τοὺς Ζυγομαλάδες εἴτε λεπτομερῶς ἀνεπτυγμένον εἴτε ἐν γενικαῖς γραμμαῖς. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἔπρεπεν οἱ Ζυγομαλάδες νὰ ἀντιγράψωσιν ἀπλῶς τὸ κείμενον, ἐν τῇ δευτέρᾳ νὰ ἀναπτύξωσι καὶ ἐκθέσωσιν αὐτὸ καταλλήλως. Ἐὰν λάβωμεν ὅπ' ὄψει τὸ περιεχόμενον τῶν ἀποκρίσεων, ὅπερ, ὡς ἀνωτέρω ὑπεδείχθη, ἀποτελεῖται, ὡς τὰ πολλὰ, ἐκ χωρίων εἰλημμένων ἐκ τῶν συγγραμμάτων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας ἀνευ σχεδὸν οὐδεμιᾶς αὐτενεργείας τῶν

1. Τουκογογ. σελ. 428.

συνταξάντων δυνάμει μετὰ τινος βεβαιότητος νὰ ἀποφανθῶμεν ὅτι καὶ ἂν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐδόθη τὸ περιεχόμενον τῶν ἀπαντήσεων, πλὴν ἢ ἀτενέργεια τῶν Ζυγομαλάδων θὰ ἦτο μικρὰ περιοριζομένη ἰδίᾳ εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τῶν χωρίων καὶ τὴν σύνδεσιν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὰς σχετικὰς ἐρωτήσεις. Κατὰ ταῦτα οἱ Ζυγομαλάδες δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συγγραφεῖς τῶν ἀπαντήσεων πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης. Οἱ περὶ τὸν πατριάρχην τὸ ὀλιγώτερον θὰ ἔθεσαν τὰς ἐκείσεις καὶ ὄρισαν τὰ χωρία, ἐφ' ὧν θὰ ἐστηρίζοντο αἱ ἀπαντήσεις οὕτως ὥστε ἡ ἐργασία τῶν Ζυγομαλάδων θὰ ἦτο τὸ πολὺ ἀντιγραφικὴ μετὰ τινος ἀτενεργείας ἐγκειμένης ἰδίᾳ ἐν τῇ συνδέσει τῶν χωρίων πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὰς ἐρωτήσεις. Κατὰ ταῦτα οἱ Ζυγομαλάδες πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τὸ πολὺ ἀντιγραφεῖς, μετὰ τινος ἀτενεργείας, τῶν ἀπαντήσεων.

III

Ἐκδίδω ἐνταῦθα τὰ τρία ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε ἔργα τοῦ Θεοδοσίου ἐκ τοῦ μνημονευθέντος χειρογράφου τῆς Τυβίγγης.

Ἐκ τῆς ἐν φύλλῳ 15α λατινικῆς σημειώσεως τοῦ Κρουσίου γίνεται δῆλον ὅτι τὸ περὶ Σινᾶ ἔργον ἔγραψεν ὁ Θεόδωσιος ὁ Ζυγομαλάς κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1578 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντέγραψε δὲ ὁ Μάρτινος Κρούσιος ἐν Τυβίγγῃ τῇ 12 Ἀπριλίου 1579 τῇ ἡμέρᾳ τῶν Βαίων, ἐκ δὲ τῆς ἐν φύλλῳ 15β λατινικῆς σημειώσεως τοῦ αὐτοῦ ὅτι τὸ περὶ Ἄθωνος ἔργον ἀντέγραψεν ὁ Κρούσιος ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Γερλαχίου κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1579, ἐγράφη δὲ τοῦτο ὑπὸ τοῦ πρωτονοταρίου Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλά ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1578.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ὁ Θεόδωσιος καὶ ἐν ἄλλῳ αὐτοῦ ἔργῳ, ἐκδεδομένῳ ἤδη, παρέχει ἡμῖν πληροφορίας περὶ τοῦ ἀγίου Ὁρους, αἵτινες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συμφωνοῦσι πρὸς τὰς ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔργῳ περιεχομένας. Ἴδου τί γράφει ὁ Θεόδωσιος ἐν τῷ ὀδοιπορικῷ αὐτοῦ, τῷ ὑπὸ τοῦ Legrand ἐκδοθέντι, περὶ τοῦ ἀγίου Ὁρους¹.

1. Notice κτλ. σελ. 127—128.

«Τὸ νῦν ἅγιον λεγόμενον ὄρος Ἄγιον ἐκαλεῖτο καὶ Ἄθως. Οἶκον δὲ ἐκεῖ Ἰωνεῖς πρῶτον, ἀξιώσει δὲ τοῦ λογιωτάτου καὶ σφωτάτου ἀνδρὸς Ἀθανασίου, τοῦ χρηματίσαντος ἐξάρχου τοῦ φροντιστηρίου ἐν Βυζαντίῳ, ὤρισεν ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς καὶ μετακίσησαν μὲν οἱ τότε ¹ ἐκεῖ πάντες ἀντικρὺ Ναυπλίου ἐν Τζακονίᾳ, μέσον Ναυπλίου καὶ Μονεμβασίας. Κατόκησε δὲ τοὺς τόπους ὁ Ἀθανάσιος καὶ ἔκτισε τὴν σεβασμίαν τῆς Λαύρας μονήν, τὸ πρωτάτον καὶ ἄλλα. Εἶτα οἰκησάντων ἐκεῖ πολλῶν τρεχόντων τὸν κατὰ Θεὸν δρόμον κατὰ μίμησιν ἐγένοντο καὶ ἄλλα μοναστήρια καὶ ὡσεὶ ² νῦν εἴκοσι τέσσαρα³. Πρῶτος οὖν οἰκιστὴς καὶ κτήτωρ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, ὁ ἐν τῷ Ἄθῳ λεγόμενος, ἐγένετο, εὐ τὸν βίον καὶ τὴν θαυμασίαν πολιτείαν ἀληθῶς πολλοὶ τῶν τότε ἐξεπλάγησαν καὶ τῶν νῦν ὄντων ἀκούοντες ἀναγινωσκόμενον τὸν λόγον τὸν διηγούμενον τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ ξενίζονται καὶ εἰς μίμησιν οὐ δυναμένοι⁴ χωροῦσι καὶ ἔσονται ὡς ἐφικτόν».

Ἄξιον ἐπίσης παρατηρήσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ὁ Θεοδοσίος ἐν τῇ πρώτῃ προσθέσει τῶν μοναχῶν εὕρσκει κατὰ λάθος ἄθροισμα 36.900, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ 9900, προσθέτων δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ προσθέσει τὸ ἐσφαλμένον τοῦτο ἄθροισμα μετὰ τῶν λοιπῶν ἀριθμῶν εὕρσκει ὡς γενικῶν ἄθροισμα 60.700 ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ 33.700. Κατὰ ταῦτα κατὰ τὴν εἰδήσεις τοῦ Θεοδοσίου ὑπάρχουσιν ἐν δλω 33700 μοναχοὶ ὡς ἀκολούθως :

Ἄγιον Ὄρος		5.000
Πελοπόννησος	600	}
Κρήτη	1000	
Ἀθῆναι	600	
Εὐβοία	300	
Βοιωτία	200	
Ἑλλάς	200	2.900

1. Ὁ Legrand παρέλειψε τὸ ἐν τῷ χειρογράφῳ «κατοικοῦντες».
2. Κακῶς ἀνέγνωσεν ὁ Legrand τὸ εἰσι τοῦ χειρογράφου ὡσεὶ.
3. Τὸ ἡμέτερον περὶ τοῦ ἁγίου Ὄρους ἔργον ἀναφέρει εἴκοσι δύο μοναστήρια.
4. Ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως τοῦ Legrand τοῦ ὀρθοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ «οἱ δυνάμενοι».

Τρίκκη	600	}	1.200
Ήπειρος	300		
Γηρομερίου	300		
Θεσσαλονίκη	200	}	800
Ἁγία Ἀναστασία	300		
Παναγία	300		
Ἁγία Τριάς	200	}	800
Σκήτη Βερροίας	200		
Κοσινιτζα	200		
Βάρνάκοδα	200		
Βουλγαρία	1000	}	21 000
Δακ'ια	5000		
Ρωσσία	15000		
Μητροπολίται ἀρχ. καὶ ὑπερ.	500	}	2.000
Ἄσια καὶ νῆσοι Αἰγαίου	1500		
		Τὸ ὅλον	33.700

Ἰσοῦ τὸ καίμενον τῶν τριῶν τούτων ἔργων.

1

Ὡς ἐρωτήσας ἔμαθον, σοφώτατε κύριε Στέφανε, ἐκκλησιαστά, τὸ μὲν Σίναιον ὄρος ἔχει μέγα μοναστήριον ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἐνδον δὲ τούτου εἰσὶ παρεκκλήσια μικρὰ ταῦτα· ἐπισθεν μὲν τοῦ βήματος τοῦ ναοῦ τούτου ἐκκλησίδιον, ὃ ἔκτισεν ἡ ἅγια Ἐλένη, λεγόμενον ἡ ἅγια θάτος (ἐκεῖ γὰρ ἦν ἡ βάτος, ἣν ἱθεάσατο Μωσῆς μὴ κατακαιομένην), ἔθεν καὶ κύκλω αὐτῆς τὸ παρεκκλήσιον ἔκτισαν. Ἀριστερᾷ δὲ τούτου τοῦ μονηδρίου τῆς ἁγίας θάτου, ἐξερχομένῳ σοι, ἐστὶ παρεκκλήσιον ἕτερον τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Πέρσου καὶ μετὰ τοῦτο ἄλλο τρίτον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Εἶτα καθεξῆς δ' τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου κατὰ τῆς ἁγίας Ἐλένης, ε' τῆς ἁγίας Εἰρήνης τῆς μάρτυρος. Καὶ ταῦτα μὲν ἔνδον τοῦ νεῶ εἰσὶ τοῦ μεγάλου μοναστηρίου τοῦ Σιναίου ὄρους τῆς μεταμορφώσεως.

Κύκλω δὲ τούτου τοῦ Σιναίου μοναστηρίου, ἔνδον τοῦ νάρθηκος, δεξιᾷ, εἰσὶ ταῦτα τὰ παρεκκλήσια α' ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τῶν

ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμά και Δαμιανοῦ· δ' μάρτυρος Μερκουρίου· γ' Συμεών τοῦ Θεοδόχου· δ' τῶν ἁγίων Πατέρων, τῶν ἐν Σινᾷ και Ραίθου ἀνατρεθέντων α' μ', εἶτα ἑτέρων μ' ὑπὲρ τῆς ὁμολογίας Χριστοῦ, οὓς ἔταμον Ἀραβες, οἱ λεγόμενοι Βλέμηδες· οὗ και τὰ τούτων λείψανα ἔτι κείνται. Καί ἔτι ε' ἐπ' ὀνόματι τοῦ μεγάλου Νικολάου τοῦ Μυρίων,

Ἐν δὲ τῇ περιοχῇ τοῦ μοναστηρίου εἰσὶν ἔτι ταῦτα· εἰσερχομένη τὴν πόλιν δεξιᾷ τῆς περιοχῆς ἔστι παρεκκλήσιον ἐπ' ὀνόματι μάρτυρος Στεφάνου· δ' Μιχαήλ τοῦ Ταξιάρχου· γ' Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου· ε' Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου· ε' Δημητρίου μεγάλου μάρτυρος· στ' τοῦ Χρυσοστόμου· ζ' Σεργίου και Βάκχου· η' Ἀαρόν, ὃς ἦν ἀδελφὸς Μωσέως· θ' ἁγίας Ἄννης μητὸς Θεοτόκου· ι' ἐπ' ὀνόματι ε' μαρτύρων, Εὐστρατίου, Αὐξεντίου, Εὐγενίου, Μαρδαρίου και Ὁρέστου· ια' Γρηγορίου Θεολόγου· ιβ' τῆς Θεοτόκου Μαρίας· ιγ' Βασιλείου τοῦ μεγάλου· ιδ' μάρτυρος Θεοδώρου· ιε' τῆς προφήτιδος Ἄννης· ις' τοῦ μεγάλου Γεωργίου· ιζ' τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου και Παύλου.

Ταῦτα τὰ κς' εἰσὶν ἔνδοσ, κύκλω και ἐν τῇ περιοχῇ. Εἰσὶ δὲ ἄλλα μὲν μικρά, ἄλλα δὲ πλεόν τι μεγάλα.

Ψάλλονται δὲ ἀκολουθίαι ἐν τούτοις, ἐν ἑορτῇ ἐκάστου, λειτουργίαι δὲ συνεχῶς ἐν ἐκάστω.

Και τὸ μοναστήριον τοῦτο κείται πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ Σιναίου ὄρους ἐν ὑπὸρειᾳ.

Ἄνερχομένη δὲ σοι ἐκ τούτου εἰς τὸ ὄρος κατὰ τὴν ὁδόν, ἔστι μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Θεοτόκου, ὡσεὶ μίλιον ἀπέχουσα, εἶτα μετὰ μισθὸν ἔτι μίλιον Ἡλιοῦ, ὅπου τὰς 40 ἡμέρας ἐνήστευσεν ἔστι και πλησίον ἐκεῖ Ἐλισαίου και μετ' ὀλίγον Μαρίνης τῆς μάρτυρος. Ἐπειτα δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ ὡσεὶ ἡμισυ μιλίου μονὴ Προδρόμου, εἶτα ναὸς Παναγίας, τῆς ἁγίας Ζώνης λεγόμενος, ὅπου λέγεται ἔτι εἶδεν ὁ ἅγιος Θωμᾶς τὴν Παναγίαν εἰς οὐρανοὺς ἀνερχομένην μετὰ θάνατον ἀπὸ Ἰνδιῶν, μετὰ νεφῶν αἰρόμενος τὴν κηδεῖαν ὀπαντήσων. Καὶ μὴ φθάσας ἐξήτησέ τι σημεῖον, μνήμης χάριν, και ἔρριψεν ἡ Θεοτόκος τὴν ζώνην αὐτῆς και ἔλαβεν αὐτός. Ἐγένετο δὲ ναὸς τοῦ θαύματος ἕνεκα, ὡς και τὰ λοιπὰ παρεκκλήσια διὰ τι θαῦμα ἀδόμενον ἔτι ἐν ἐκάστω ὄκοδῷ.

μῆτο. Καὶ μετὰ τοῦτο ἔστι μάρτυρος Παντελεήμονος, ἡ Ἄννης ἔτι προφήτιδας.

Ἐπάνω δὲ τῆς ἀγίας κορυφῆς τοῦ ὄρους τούτου, ἔπου αἱ πλάκες τῆ Μωσῆ παρὰ θεοῦ ἐδόθησαν, μένουσιν ἔτι λείψανα οἰκοδομημάτων τοῦ ναοῦ, ὃν ὁ μέγας Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς ἀνήγειρε. Κατερχομένῳ δὲ τῆς κορυφῆς ὀπισθεν τοῦ θουνοῦ ἔστι μετόχιον τῶν ἀγίων μ' μαρτύρων, εἶτα Ἄνουφριου. Ἐπειτα Αἰκατερίνης ἔστιν ἕτερον ὄρος, οὕτω λεγόμενον, ἰστάμενον καταντικρὺ τοῦ Σιναίου ὄρους, ἔπου καὶ ναὸς ἔστιν Αἰκατερίνης τῆς μάρτυρος.

Κατερχομένῳ δὲ ἐν πεδιάδι εἰσι μετόχια καὶ ἐκκλησίαι τῶν ἀγίων ἰβ' ἀποστόλων, τῶν ἀγίων Ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου, ἔπειτά ἔστι τὸ ἀσκητήριον Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, αὐθις τὰ λεγόμενα τοῦ Δαβίδ, ἔπου ναὶ δύο ἐπ' ὀνόματι τῆς κοιμήσεως τῆς Παναγίας καὶ τοῦ ἀγίου Ἀντωνίου.

Ἐνδον τοῦ Σιναίου μοναστηρίου μόνον γραικοὶ λειτουργοῦσι καὶ ψάλλουσιν.

Ἐνδον δὲ τοῦ περιαιλίου ἔστι παρεκκλήσιον Αἰκατερίνης τῶν Λατίνων, πλησίον ἔπου τρέπονται Ἄρκαδες, τῆ ναῶ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων.

Ἔστι Λατίνων ἐκκλησίδιον καὶ ἐν κορυφῇ ὄρους. Μοναχοὶ δὲ Λατίνων προσμονάριοι οὐκ εἰσιν, ἔρχονται δὲ μόνον προσκυνηταὶ καὶ ὅτε ἔλθωσι, δίδονται αὐτοῖς ἱερὰ κατὰ τὸ ἔθος Λατίνων, ἃ ἔχουσι καὶ φυλάττουσι γραικοὶ καὶ λειτουργοῦσι κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν καὶ γλώσσαν.

Ἡ δὲ Παρθοῦς ἣτις ἐλέγετο Ἑλλμ ἀπέχει τοῦ Σιναίου ὄρους ἡμισίαν β ἔπου ναὸς τοῦ μεγάλου Γεωργίου καὶ ἔστι ἡ λεγομένη σκάλα καὶ ἄλλα.

Ὡς ἤκουσα παρὰ ἱερομονάχων Σιναϊτῶν οὕτω καὶ ἔγραψα σημειωσάμενος χάριν κυρίου Στεφάνου Γερλαχίου: †

Θεοδόσιος Πρωτονοτάριος

2

Εὐγένιος, ἄρχιεπίσκοπος καὶ ἡγούμενος τοῦ Σιναίου ὄρους, τῆ Ἱεροσολύμων ὑποτεταγμένος.

1. Πρὸ τοῦ καμμένου τούτου ἔχει σημειώσει ὁ Κρούσιος «Addiderat in marginibus primae paginae haec sequentia D. Gerlachius» πρὸβλ. φυλ. 15z.

Ἐκατὸν μοναχοὶ γραικοὶ ἔκεισε.

Κτίτωρ τοῦ μεγάλου μοναστηρίου, Ἰουστινιανός.

Γάζα πόλις, ἀκρόπολιν ἔχουσα, δύο ἡμερῶν διάστημα ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἀπὸ Γάζης εἰς Κάϊρον ἰδ' ἡμέραι.

Μεταξὺ Καΐρου καὶ Σιναιου ὄρους, μία κώμη, Σουὲς ὀνόματι, λ' τρι-
ῆρεις ἔχουσα: quibus in Mecham, Aden et...¹

3

† Ὡς ἐρωτήσας ἔμαθον παρὰ μοναχῶν, οὕτω καὶ σημειοῦμαι σοι: †

Τὸ ὄρος τοῦ Ἄθω, ὃ νῦν λέγεται ἄγιον Ὅρος (οἶμαι διὰ τοῦς δαίως ἐν αὐτῷ ἐνασκουμένους) ἔχει ἔνδον μοναστήρια εἴκοσι δύο, ἐν οἷς οἰκοῦσιν ὡσεὶ τετρακισχίλιοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοί. Ἐν μὲν τοῖς πρώτοις καὶ μεγάλοις ἀνά τριακόσιοι ἢ καὶ πλεον ἢ καὶ ἔλαττον, ἐν δὲ τοῖς δευτέροις ἀνά διακόσιοι ἢ καὶ διακόσιοι πενήτηκοντα ἢ καὶ ὡς εἰ χρόνοι καλέσουσι καὶ αἱ περιστάσεις, καὶ ἐν τοῖς μικροῖς ἀνά ἑκατὴν ἢ καὶ ἑκατὸν πενήτηκοντα, ἢ καὶ ἀνά ὀγδοήκοντα αὐξανόμενοι ἐν ἀριθμῷ καὶ ἔλαττούμενοι, κατὰ τοὺς καιροὺς, τῇ ἐλεύσει τῶν προσερχομένων καὶ μοναζόντων καὶ τῷ θανάτῳ τῷ προπίπτοντι.

Ἐπάρχουσι δὲ καὶ ἀσκηταὶ καὶ ἐρημίται ὡσεὶ χίλιοι, οἱ μὲν ἐν τῇ μικρᾷ ἀσκούμενοι σκήτῃ καὶ δοκιμαζόμενοι, οἰκοῦντες ἀνά δύο καὶ τρεῖς ἢ καὶ ἀνά τέσσαρες, ἀνά τοῖς ἐκεῖ κελλίοις λεγομένοις, οἰκήμασι μεραδίοις, ἔχουσι κήπους καὶ ἀμπελώνας καὶ δένδρα διάφορα ἐλαιῶν τυχόν ἢ καὶ ἄλλων ἡμέρων καρπύμων, ὅπου μεμερισμένως οἰκοῦντες ἔργον πρῶτον ἔχουσιν εὐχεσθαι θεῷ καὶ πνευματικῶν τρέχειν δρόμον καὶ προκόπτειν ταῖς ἀρεταῖς καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν φροντίζειν.

Λέγεται δὲ ὅτι τὸ ὄρος τοῦτο τοῦ Ἄθω κυκλοῖ ὡσεὶ 150 μίλια ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ νοτίου μέρους τοῦ στενοῦ, προαύλακος λεγομένου, καὶ διερχόμενον κύκλωθεν κύκλῳ κατὰ βορρᾶν.

Κεῖται δὲ ὡς ἐν σκιαγραφίᾳ, ὡς εἶδον ἐγώ, οὕτως.

1. Ἡ τελευταία λέξις δυσανάγνωστος. Ὁ Schmid ἀναγινώσκει μετὰ τινος ἀμφιβολίας «Geuren» (?) κακῶς.

«ΘΕΟΛΟΓΙΑ», Α', γ, 1923

ἄλλα μικρὰ μονᾶδια κείμενα ἐν αὐτῇ. Εἰσὶ δὲ πάντες ἱερομόναχοι καὶ
μοναχοὶ ἐν Ἡελοποννήσῳ ὡσεὶ 600.

Ἐν νήσῳ Κρήτης ἀκούμεν ὅτι ὑπὲρ τοὺς 1000.

Ἐν Ἀθήναις καὶ τοῖς περὶ αὐτῆς ὄρεσιν ὡσεὶ 600.

Ἐν νήσῳ Εὐβοίας, οὐ Εὐριπος, ὡσεὶ 300.

Ἐν Βοιωτίᾳ καὶ τοῖς ὄρεσι αὐτῆς ὡσεὶ 200.

Ἐν Ἑλλάδι μοναστήρια μικρὰ ἀνά μέρος 200.

Ἐν Τρίκκῃ εἰσὶ μοναστήρια μεγάλα δύο, τὸ τοῦ Μετεώρου ἐπάνω
πέτρας ὑψηλῆς, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος εὐθὺς διὰ κλίμακος ἀνέρχονται,
καὶ τὸ ἕτερον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος, λεγόμενον τοῦ Ντούσκου Εἰσα
Ρωσάνου, Παναγίας, αὐθις Παντοκράτορος, εἶτα Βαρλάμ, Ταξιάρχου
καὶ ἄλλα μικρὰ, ἔχουσι δὲ πάντα ὡσεὶ 600.

Πρὸς δὲ Ἡπειρον, ἐν Ἰωαννίνοις καὶ τοῖς γειτνιαζούσι, μοναστή-
ρια 300.

Αὐθις μεθ' ἡμέρας ὄδῳ τὰ λεγόμενα μοναστήρια Γηρομερίου 300.

Ἐν δὲ Θεσσαλονίκῃ ἔνδον εἰσὶ μοναστήρια θ' καὶ ἐν τοῖς περὶ ἕτερα
μικρὰ ὡσεὶ 200.

Ἁγίας Ἀναστασίας μονὴ ὡσεὶ ὄρων θ' πλησίον 300.

Ἀντιπέραν τῆς θαλάσσης καὶ Θεσσαλονίκης ἐστὶ μονὴ Παναγίας
αἰκονομείου λεγομένη, κειμένη ἐπάνω εἰς τὰ Τέμπεα ὄρη. Λέγεται δὲ
τὸ στενὸν αὐτὸ τὸ ἐν μέσῳ Λυκοστόμιον, ὃ δὲ ῥέων ποταμὸς Πηγειός.
Ἔχει μοναχοὺς ὡσεὶ 300.

Ἐπάνω δὲ ἐν Μακεδονίᾳ ἐστὶν ὄρος Ὀλύμπος λεγόμενον, ἐν τῶν
δύο Ὀλύμπων ἔχον μοναστήριον ἁγίας Τριάδος 200.

Ἐν Βερροίᾳ μοναστήριά τινα σκήτη λεγόμενα 200. Ἔστι καὶ ἕτε-
ρον λεγόμενον Κοσνιτζα Παναγία 200. Κάτω ἀντικρυ Πατρῶν πα-
λαιῶν πρὸς Ναύπακτόν ἐστὶ μονὴ Παναγίας Βαρνάκοδα λεγομένη καὶ
ἄλλα τινὰ μονῆδρια 200.

Εἰσὶ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ὡσεὶ 1000

Ἀκούομεν δὲ ὅτι ἐν Δακίᾳ, τῇ ἰαύτῃ καὶ ἐπάνω, τὰς νῦν λεγομένας
Βλαχίαν καὶ Μπογδανίαν, εἰσὶν ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ἐν μοναστη-
ριοῖς ὡσεὶ 5000

Ἔτι ἐνωτιζόμεθα: διηγουμένων τινῶν ὅτι ἐν Ῥωσίᾳ εἰσὶ μοναστή-
ρια πολλὰ καὶ ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ὡσεὶ 15000.

Εἰσι μητροπολίται ἕως 100 μετὰ ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπίσκοποι ὡσεὶ 100 καὶ ὑπηρέται τούτων ὡσεὶ 500.

Ἱερομόναχοι καὶ μοναχοί.

Καὶ ἐν Ἀνατολῇ, Δύσει, Πόντῳ καὶ νήσοις Αἰγαίου, Χίῳ, Λέσβῳ, Πάτρῳ, οὗ Ἰωάννης ἔγραψεν Εὐαγγέλιον, Ρόδῳ, Κῷ καὶ ἄλλοις ὡσεὶ 1500.

5000	ἢ οὐκ εἰσιν	60700	2000
2900	ἔστωσαν καὶ μόνοι		21800
1200	50000 ἢ γὰρ φήμη		23800
800	ἄλλοι ἐνίοτε πολλά.		36900
36900			60700

Καὶ ταῦτα μὲν, ὅσπερ παρὰ πολλῶν ἤκουσα. Ὡς δὲ ἐγὼ οἶμαι πάντες Ἱερομόναχοι, πνευματικοί, ἀσκηταὶ καὶ ἱερεῖς, οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὅσοι ἐν ταῖς ρηθείαισι ἐπαρχίαις καὶ τόποις εἰσιν, οἵτινες ὑπήκοοι τῷ Κωνσταντινουπόλεως, ὡς τὸ κήρυγμα δεξάμενοι παρὰ τῶν προέδρων αὐτῆς τῶν κατὰ καιροῦς (εἰ καὶ ἄλλους ἔχουσι προστάτας ἕκαστοι) εἰσιν ἕως ἐξήκοντα χιλιάδες, μοναχοί, φημι, καὶ ἱερεῖς μετὰ γυναικῶν, παπάδες λεγόμενοι.

Ἀξιῶμαι δὲ αὐτοὺς μόνος Κύριος τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ εἴ εἰσι καὶ ὀλίγοι, οὗ χρεῖα αὐτῶν, δοξαζομένῳ καὶ ὑπὸ τῶν ἀγίων ἀγγέλων καὶ πάσης τῆς γῆς· αἰνετὸν γάρ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπὸ περάτων ἕως περάτων. Καὶ τὰ μὲν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἧ εἰσιν ἕως 100 ἐκκλητῆσαι, τοιαῦτα.

Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ καὶ Λιβύῃ, Πενταπόλει, Ἀλεξανδρείᾳ, Ἀντιοχείᾳ καὶ Ἱεροσολύμοις ὀλίγοι εὐρίσκονται χριστιανοί· ἔθεν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἐν τοῖς τρισὶ πατριαρχείοις τοῖς λοιποῖς (περὶ γὰρ τοῦ Πάπα οὐ μέλει ἡμῖν, ὡς κεχωρισμένου τῆς ἀληθείας) καὶ οἱ Ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ καὶ οἱ παπάδες ὀλίγοι μόλις 500. Ὅθεν ἐστὶν εἰπεῖν τὸ ἀποστολικὸν ἔμπαλιν· ὅπου ἡ χάρις γὰρ ποτε ἐπερίσσευσε, ὡς ἡ κακία καὶ ἡ ἀσέβεια τῶν τῆς Ἄγαρ υἱῶν· τις γὰρ τῶν ἐν ἐκκλησίᾳ μελωδῶν ἡμῶν ἀσκητοῦ μνήμην πανηγυρίζων ἔφη· χαῖρε Αἴγυπτε πιστῆ, χαῖρε Λιβὸς ἡ δόξα· ὡς γὰρ ἐν τοῖς ἀσκητικαῖς βιβλίοις καὶ διηγήμασι φαίνεται καὶ ὡς Λαῦσοι, Παλλάδιοι καὶ ἄλλοι ἱστορίας γράφοντες ἀσκητὰ καὶ βίους, θαύματά τε καὶ λόγους καὶ ἀρετῆν, ἐν-

Πλαισιότην, τοῖς τε ὄρεσι Νιτρίας καὶ τοῖς τόποις καὶ ὄροις τῶν τριῶν τούτων πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ἦσαν μοναστήρια καὶ ἀσκητήρια καὶ κελλῖα μεράδια τὸ πάλαι πολλά, ἐν οἷς λέγεται ὑπὲρ τῆς 14000 γιλιάρδας τῶν ἀσκητῶν περιουχῆσαι, οἷον ἤσκησαν καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες Ἀντώνιος ὁ μέγας, Εὐθύμιος, Σάββας, Ἰωάννης τῆς κλίμακος, Ἐφραίμ, Ζωσιμάς καὶ ἄλλοι πολλοί, τῶν οἱ βίοι ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγινωσκόμενοι θυμαίνονται· ἀρίστως γὰρ ἠγωνίσαντο τὴν σάρκα δουλώσαντες τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι: †

IV.

Τοιοῦτος ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλά. Τὰ ἔργα τοῦ Θεοδοσίου δὲν ἔχουσι βιβλικῶς μεγάλην ἀξίαν, οὐδὲ δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰ ἔργα διαπρεπῶν λογίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καὶ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς του, τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλά, ὅστις ὡς ἀνωτέρω ἐτονίσθη, ἦτο μᾶλλον πεπαιδευμένος τοῦ Θεοδοσίου, δὲν ἔχουσιν μεγάλην ἀξίαν.¹ Οὐχ ἦττον ἀμφότεροι ἀπελάμβανον μεγάλης τιμῆς παρὰ τῶν συγχρόνων των ὡς δεικνύουσιν αἱ πρὸς αὐτοὺς ἀπευθυνόμεναι καὶ ἐν ἡ Τουρκοκρατικῇ δημοσιευθεῖσαι ἐπιστολαί. Οὕτω ὁ μητροπολίτης Λαρίσσης Νεόφυτος γράφων τῷ Ἰωάννῃ Ζυγομαλά παρατηρεῖ: «ὁ χρόνος καὶ ἡ τῶν πραγμάτων πείρα σε φίλον ἡμῖν ἀριπρεπῆ τῷ ὄντι παρέστησε καὶ πάσης καλοκαγαθίας καὶ ὀρθῆς ὑπολήψεως ἀνάμεστον» καὶ ὁ Μεθόδιος ὁ ἱερομόναχος «ἐπιτολὴν μὲν τοῦ τῆς ἡμέρας ὀφθαλμοῦ ἐωσφόρος ἀγγέλλει, σὲ δ' ἡμῖν τὸ τῆς ἀξίας εὐκλεῆς ὄνομα ἀριπρεπῆ μεμήνυκε». Ἐπίσης ὁ βασιλεὺς τῆς Μολδαβίας γράφων τῷ Ἰωάννῃ τῷ 1562 παρατηρεῖ «ἰδεξάμην τὴν ἐπιστολὴν σου μεστὴν οὐραν πάσης τῆς ἐλευθερίου παιδεύσεως οὐχ' ἦττον ἢ τῆς πρὸς ἐμὲ καὶ τὸ ἡμέτερον ὑπήκοον εὐνοίας. . . . Χαίρω τῇ βασιλίδι τοιοῦτον ἀνδρα ἐχούση, ὥσπερ τὸ λείψνον τῆς παλαιᾶς ἐπὶ φιλοσοφίᾳ εὐδαιμο-

1. Ἄξια ἰδιαίτερας προσοχῆς εἶνε ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλά ὁ βίος τοῦ Σταυρακίου τοῦ Μαλαξοῦ, ὁ δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ Legrand (Notice κλ. σελ. 95-111) καὶ ἡ ἐπιτομή τῆς γραμματικῆς (Legrand Notice κλ. σελ. 81 καὶ 112δ). Τὰ ἔργα τοῦ Θεοδοσίου πρὸς τοῖς ἄλλοις στεροῦνται ὡς τὰ πολλά καὶ πρωτοτυπίας εἶνε δὲ πάντως καὶ ὀλιγώτερα καὶ κατώτερα τῶν τοῦ Ἰωάννου, ὅστις ἦτο μᾶλλον τοῦ Θεοδοσίου πεπαιδευμένος.

νίας» καὶ ὁ Ἑρμόδωρος ὁ Ἀἰσισταρχος καλεῖ αὐτὸν «καὶ παιδεία καὶ λόγῳ περιφανῆ καὶ ὃν ἐγὼ ὡς ἀδελφὸν διὰ τιμῆς ἄγω». Ὁ Μεθόδιος ὁ Μενελικίου γράφων τῷ Θεοδοσίῳ παρατηρεῖ· «ἤθελον παῖς εἶναι καὶ μαθητὴς τὸ πάντοτε σὺν ὅμιν διατρέβειν καὶ εἰς κόρον ἀπολαμβάνειν τῶν γλυκέων ἡμῶν συνομιλιῶν» καὶ Μάξιμος ὁ ἐν Ἰωαννίνοις πρωτοσύγκελλος «λόγου τρυφὴν ἔχομεν τὸ σὺν τίμιον ὄνομα» καὶ Ἰωάννης ὁ Βοναφεδὺς καλεῖ τὸν Θεοδοσίον «σπουδαίων ἀριστον». Τέλος ὁ Μαρτίνος ὁ Κρούσιος τῇ 15 Ἀπριλίου 1576 γράφων τῷ Θεοδοσίῳ ἐκ Τυβίγγης λέγει «πότερον θυμάσῃ τῆς σοφίας ἢ τῆς φιλανθρωπίας ἢ τῆς τοῦ ὑπηρετεῖν προθυμίας . . . πάντα τὰ αὐτῆς πεπαιδευμένα, προσηγῆ, ἀκμάζοντα καὶ ἐνεργοῦντα». Οὗτος ἐν σελίδι 491 τῆς Τουρκογραφικῆς αὐτοῦ δίδει ἡμῖν ἀξιοσημεῖωτον εἰκόνα τοῦ Ἰωάννου καὶ Θεοδοσίου Ζυγομαλά, περὶ μὲν τοῦ Ἰωάννου λέγων «Vir elegantibus moribus et ingenio italico est, et patriarchatui ornamēto. Si imaginem Philippi Malanchthonis vides, hujus Zygomalæ expressam figuram vidisti. Veste longa utitur. . . . Hic, si quando cum d. Cerlachio aliquo iret auct navigaret, dicebat, mōstrato inani morsupio· ἀσθενεῖ. Tunc ille pro ipso persolvebat» περὶ δὲ τοῦ Θεοδοσίου «Satis in lectione Patrum versatus· ideoque opera ejus plurimum patriarcha utitur. . . . Barbam nigram habet. . . . Theodosius præ multis Græcis, candito non diffidente et fellaci, ingenio est. . . Ambo mediocri (quanta est mea) statura sunt et in honorem patriarchatus serico vestiuntur».

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων περιεργοὶ φαίνονται αἱ εἰδήσεις, ἃς παρέχει ἡμῖν ἐν τῷ τουρκικῷ αὐτοῦ ἡμερολογίῳ ὁ Γερλάχιος, περὶ τε τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Θεοδοσίου καὶ μάλιστα τοῦ πρώτου, ὃν παριστᾷ ὡς γέροντα ἄνευ ἀξιοπρεπείας, ἀπατεῶνα, πανοῦργον, ψεύστην, ἀγαπῶντὰ τὰ χρήματα, τὰ ὄρατα φαγητά, τοὺς καλοὺς οἶνους καὶ τὰ ὄρατα κοράσια.¹ Αἱ εἰδήσεις αὗται καὶ εἰ χαρακτηρισμοὶ τῶν

1 Türk. Tag. σελ. 182. 188. 193. 200. 212 239. 240. 267ε. 270. 273. 276. 278. 279. 303. 304. 323. 331. 344. 348. 355. 356. 370. 371. 403. 445. 446. 448. 449. 451. 453. 456-457. 477. καὶ 505. Πρὸβλ. καὶ γαλλικὴν μετάφρασιν τῶν πλείστων τῶν χωρίων τούτων παρὰ Legrand Notice κλ. σελ. 22-49 καὶ 52-55.

Ζυγομαλάδων, οἱ ὑπὸ τοῦ Γερλαχίου γενόμενοι καὶ ἐν τῷ τουρκικῷ αὐτοῦ ἡμερολογίῳ εὐρισκόμενοι ἔχουσιν ἀνάγκην ἰδίας ἐξετάσεως πρὸς ἀπέδειξιν τοῦ ἀληθοῦς ἢ μὴ αὐτῶν. Ὁ Legrand θεωρεῖ τὰς εἰδήσεις ταύτας καὶ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Γερλαχίου ὡς μὴ ἀληθεῖς καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ ταύτην προσπαθεῖ νὰ στηριξῆ ἐπὶ τῶν ἀκολουθῶν ἐπιχειρημάτων, ἐφ' ὧν στηριζόμενος νομίζει ὅτι δύναται νὰ διασώσῃ τὸ κῆρος τῶν εἰδήσεων καὶ χαρακτηρισμῶν τοῦ Γερλαχίου¹) Δύο ἱερεῖς διαφόρου δόγματος συνήθως δὲν ἀνέχονται ἀλλήλους²) ὁ Γερλάχιος θεωρῶν τοὺς Ζυγομαλάδες καὶ δὴ τὴν Ἰωάννην ὡς συγγραφεῖς τῶν ἀπαντήσεων καὶ ἐπομένως ὡς αἰτίους τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐνώσεως ἔτρεψεν ἀποστροφὴν καὶ μῖσος κατ' αὐτῶν καὶ δὴ τοῦ Ἰωάννου³) ἂν ἦσαν ἀληθεῖς αἱ εἰδήσεις καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ διατι εἰρηκοῦμαι νὰ συναναστρέφηται τοὺς Ζυγομαλάδες καὶ⁴) οἱ Ζυγομαλάδες μὴ γνωρίζοντες ὅτι ὁ Γερλάχιος ἔγραφε καὶ τὰ ἐλάχιστα διηγούντο εἰς αὐτὸν ἀνευ προσοχῆς ἐνίοτε κατὰ τὸν περίπατον ἢ κατὰ τὸ φαγητὸν πράγματα, ἄτινα δὲν θὰ διηγούντο ἢ θὰ διηγούντο μετὰ προσοχῆς, ἐὰν ἐγνώριζον ὅτι ὁ Γερλάχιος καταγράφει τὰς ἑαυτῶν διηγήσεις.¹ Τὰ ἐπιχειρήματα ὅμως ταῦτα τοῦ Legrand δὲν εἶνε ἰσχυρὰ διότι 1) ὁ Ἰωάννης Ζυγομαλάς δὲν ἦτο ἱερεὺς ὡς ἀτόπως νομίζει ὁ Legrand. Ἄλλως τε αἱ εἰδήσεις τοῦ Γερλαχίου περὶ τῶν Ζυγομαλάδων καὶ δὴ τοῦ Ἰωάννου δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐξ ἀποστροφῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἢ ὅποια οὐδαμοῦ τῶν διηγήσεων τοῦ Γερλαχίου ἐκφαίνεται. Σπανιώτατα μόνον προκειμένου περὶ θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων ξένων πρὸς τοῦ διαμαρτυρομένους ἐκφράζεται ὁ Γερλάχιος μετὰ τινος εἰρωνείας.² 2) Οὐδαμοῦ διακρίνομεν ἀποστροφὴν καὶ μῖσος κατὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ Θεοδοσίου ὡς αἰτίων τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐνώσεως. Ἐὰν αἱ εἰδήσεις καὶ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Γερλαχίου προήρχοντο ἐξ ἀποστροφῆς, θὰ ἤλεγχε καὶ θὰ ἐξέθετε ἐξ Ἰσοῦ τὸν τε Ἰωάννην καὶ τὸν Θεοδοσίον, ἐνῶ περὶ τοῦ δευτέρου λέγει πολὺ ὀλιγώτερα ἀξιοκατάκριτα, καὶ ἄλλα πρόσωπα, ἐκκλη-

1. Legrand Notice κλ. 19—21.

2. Πρβλ. π.χ. τὰ ἐν σελ. 239—240 λεγόμενα περὶ τοῦ ὁράματος τοῦ Ἰωάννου, καθ' ὃ ἐμφανισθεῖσα ἡ Θεοτόκος προανήγγειλεν αὐτῷ τὴν ἐκ τῆς ὁσθελείας ἴασιν.

σιαστικά μάλιστα, ὡς π.χ. τὴν πατριάρχην. Ἄλλως τε τὰς σημειώσεις ταύτας δὲν ἐσκόπει πιθανῶς ὁ Γερλάχιος νὰ ἐκδώσῃ καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν σημασίαν θὰ εἶχεν ἡ ἐκθεσίς του Ἰωάννου καὶ Θεοδοσίου ἐν ἡμερολογίῳ, ὅπερ θὰ ἔμενον ἀνέκδοτον. 3) Ὁ Γερλάχιος ἐξηκολούθει συναναστρεφόμενος τὰς Ζυγομαλάδες, διότι εἶχεν ἀπόλυτον αὐτῶν ἀνάγκην. Ὁ Γερλάχιος, ὡς γνωστόν, εἶχεν ἔλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἰδίᾳ χάριν τῆς ἐνώσεως, ἔνεκα δὲ τοῦτου ἔπρεπε νὰ εὑρισθῆται εἰς ἕσον τὸ δυνατόν στενωτέρας σχέσεις πρὸς τὸ πατριαρχεῖον, τὰς σχέσεις ὅμως ταύτας ἠδύνατο νὰ διευκολύνωσιν οἱ Ζυγομαλάδες τὰ μέγιστα. Ὁ λόγος αὗτος ἐξηγεῖ διατὶ ὁ Γερλάχιος ἐξηκολούθει στενάς ἔχων πρὸς τοὺς Ζυγομαλάδες σχέσεις παρὰ τὴν συμπεριφορὰν αὐτῶν πρὸς αὐτὸν καὶ καθόλου. 4) Τὸ δὲ οἱ Ζυγομαλάδες δὲν ἐγνώριζον ὅτι τὰς διηγήσεις αὐτῶν κατέγραφεν ὁ Γερλάχιος λεπτομερῶς καὶ ὅτι μάλιστα αὐτῶν θὰ ἐξεδίδοντό ποτε τύποις εἶνε φανερόν, ὡς φανερόν εἶνε ὅτι ἂν τὸ ἐγνώριζον δὲν θὰ ἐξετρέποντο εἰς διηγήσεις τόσο λεπτομερεῖς καὶ ἐκθετούσας αὐτοῦ. Ἐκ τούτου ἔμω; δὲν ἔπεται λογικῶς ὅτι αἱ διηγήσεις αὐτῶν ἦσαν ψευδεῖς.

Ἐν τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον ὅτι αἱ περὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ Θεοδοσίου εἰδήσεις τοῦ Γερλαχίου δὲν εἶνε ψευδεῖς. Αὗται δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ἐν τισὶ ὑπερβολικαί, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ψευδεῖς. Πῶς εἶνε δυνατόν ἄλλως τε νὰ θεωρήτῃ τις ψευδεῖς πληροφορίας, ἃς παρέχει ἡμῖν ὁ Γερλάχιος κατ' ἀνακοινώσεις τοῦ Θεοδοσίου ἢ τοῦ Σταματίου ἢ καὶ ἐξ αὐτοψίας προερχομένας. Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν Ζυγομαλάδων ὑπῆρχον πολλὰ τὰ ψεκτά, οἱ δὲ Ζυγομαλάδες ἠδύνατο μὲν νὰ θεωρηθῶσι κατὰ τὴν ἐποχὴν των πολυμαθεῖς καὶ πεπαιδευμένοι, ἰδίᾳ ὁ Ἰωάννης, οὐχὶ ἔμω; καὶ ἠθικῶς ἀμειπτοί. Αἱ πληροφορίες δ' αὗται τοῦ Γερλαχίου δὲν ἀντιφάσκουσι πρὸς τὰς πληροφορίες ἄλλων καὶ δὴ τοῦ Κρουσίου περὶ τῶν Ζυγομαλάδων, καθ' ἕσον αἱ πληροφορίες τῶν τελευταίων τούτων ἀναφέρονται εἰς τὴν παιδείαν τῶν Ζυγομαλάδων καὶ οὐχὶ τὰ ἥθη, ἅτινα ἄνθρωποι μακρὰν εὐρισκόμενοι δὲν ἠδύνατο νὰ γνωρίζωσιν. Οὐδὲ ἔχει τις ἀξίωσιν νὰ γνωρίζῃ ὁ Κρουσίος λεπτομερείας περὶ τῶν ἠθῶν τῶν Ζυγομαλάδων, ἃς ἐγνώριζεν ὁ Γερλάχιος ὅστις ὡς ἐπὶ μακρὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει μέινας ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ταύτας. Κατὰ ταῦτα αἱ περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ

~~Ζυγομαλάς εἰδήσεις καὶ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Γερλαχίου δύνανται μὲν νὰ θεωρηθῶσιν ἐν τισὶ ὑπερβολικοῖς οὐχὶ ὅμως καὶ τελείως ψευδεῖς. Βεβαίως αἱ εἰδήσεις καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Γερλαχίου δύνανται καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ἐν τισὶ ἐμπαθεῖς καὶ ἐπομένως οὐχὶ τελείως ἀληθεῖς, ὁρθῶς δὲ ὁ Δεστούνης παρατηρεῖ ὅτι ὁ Γερλάχιος μὴ ἀναφέρων προσόντα τῶν Ζυγομαλάδων, ἀλλὰ μόνον ἑλλαττώματα, ζὲν εἶ.ε δυνατόν εἰμὴ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐμπαθῶς καὶ ἐκ προκαταλήψεως γράφων. Ὁ Ἰωάννης ὅμως Ζυγομαλάς διαμείνας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐκεῖ ἀποκτήσας διαφόρους ἕξεις κακὰς δὲν δύναται βεβαίως νὰ θεωρηθῆ ἄνευ ἠθικῶν ἐλλείψεων καὶ παρεκτροπῶν, οὐδὲ δύναται τις, νὰ δισχυρισθῆ ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλά ἦτο πρότυπον χριστιανικῆς οἰκογενείας. Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα δὲν δύναται τις νὰ δεχθῆ ὅτι ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Θεοδόσιος εἶχον φθάσει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν διαφθορᾶς ὥστε παρ' ὅλας τὰς χρηματικὰς αὐτῶν στενοχωρίας¹ νὰ ἀρνῶνται τὴν πίστιν αὐτῶν καὶ τῶν πατέρων τῶν χάριν χρημάτων. Εὐτυχῶς αὐτὸς ὁ Γερλάχιος σημειοῖ ἐν τῇ ἡμερολογίῳ του ὑπὸ ἡμερομηνίαν «3 Ἰουνίου 1577» Ἔσχον μετ' αὐτοῦ (τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλά) συνδιάλεξιν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ Μοὶ ἀπεκρίθη. «Καὶ ἐὰν ὁ Χριστὸς αὐτὸς κατήρχετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ διεκλήρυττεν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, εἰ Ἕλληνες δὲν θὰ τὸν ἐπίστευον». ² Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὰς κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων καὶ τῶν ἡμετέρων κατηγορίας τῶν δυτικῶν περὶ δωροδοκίας τῶν ἡμετέρων ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων κατὰ τὰς περὶ ἐνώσεως συζητήσεις τῶν θεολόγων τῆς Τυβίγγης. Ὅτε ἠγέρθη δηλαδὴ ἡ περὶ ἀλληλογραφίας μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν θεολόγων τῆς Τυβίγγης ἕρις, ὁ ἐπίσκοπος Ρουραιμούνης Βιλέλμος Λινδανὸς κατηγόρησε πρὸς τοὺς ἄλλοις τοῦς διαμαρτυρομένους ὅτι προσεπάθησαν ἀποστείλαντες μετὰ~~

1. Πρβλ. Γερλαχίου Türk, Tag. σελ. 188. 212-267 καὶ ἀλλαχοῦ.

2. Türk Tag. σελ. 356 πρβλ. σελ. 240 ὑπὸ ἡμερομηνίαν 28 Αὐγούστου 1576 ἐνθα ὁ γέρον Ζυγομαλάς ὑπερασπίζεται πρὸ τοῦ Γερλαχίου τὴν τιμὴν τῆς Θεοτόκου, τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων καλῶν τοῦς διαμαρτυρομένους αἰρετικούς.

πολλῶν χρημάτων εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Γεράχιον νὰ διαφθείρωσι τοὺς περὶ τὸν Πατριάρχην δωροδοκοῦντες τοὺς ἐν τῇ πατριαρχείῳ.¹ Εἰς τὰς κατηγορίας ταύτας τῶν δυτικῶν ἀπήντησαν οἱ ἐν Τυβίγγῃ διακριθέντες ὅτι εἰς οὐδένα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔδωκαν χρήματα πλὴν δικίας τιγὸς ἀμοιβῆς δοθείσης εἰς τὸν πρωτονοτάριον Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν διὰ τοῦ ὅπ' αὐτοῦ παραδληθέντας καὶ πωληθέντας κώδικας ἑλληνικῶν ἔργων.² Ὁ δι᾽ ἄχριστον οὗτος τῶν διαμαρτυρομένων ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν πραγμάτων ἰληθής. Βεβαίως οἱ Ζυγομαλάδες ἕνεκα τῆς πενίας αὐτῶν καὶ τοῦ μικροῦ τῶν εισοδημάτων αὐτῶν ἠναγκάζοντο δι' ἀντιγραφῶν χειρογράφων καὶ ἄλλως νὰ πορίζωνται χρήματα ἀναγκαίουτα αὐτοῖς, οὐδέποτε δμως προῦδωκαν τὴν πίστιν χάριν χρημάτων. Αἱ ἀπαντήσεις τῶν ἀνατολικῶν πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης εἶναι ἡ ἀναμφίβητος ἀπόδειξις τούτου.

Κ. Ι. ΔΟΥΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

1 Ὁρθῶς ὁ Λεστούνης παρατηρεῖ ὅτι ἡ κατὰ τῶν δυτικῶν ἔχθρα, τῶν πολλαχῶς πιεζόντων τοὺς ἀνατολικούς, συνίγει εἰς τὴν συνεργασίαν τῶν ἀνατολικῶν μετὰ τῶν διμαρτυρομένων, τῶν ἐχόντων ἐπίσης ἔχθρους τοὺς δυτικούς πρὸς εὐκολωτέραν ἀντίστασιν καὶ καταπολέμησιν αὐτῶν. Ὁ Λεστούνης ἀναφέρει ἐπίσης ἐπιστολὴν τεθείσαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἐν ἣ ὁ Ἰωάννης Ζυγομαλᾶς γράφων πρὸς τὸν Κρούσιον ὑπὸ χρονολογίαν 24 Φεβρουαρίου 1578 θέτει ὀρθῶς τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τῶν ἀνατολικῶν πρὸς τοὺς δυτικούς καὶ διμαρτυρομένους (ἐν. σελ. 185-186).

2. Πρβλ. Acta et scripta Theol. Wirt. et patr. Const. D. Hieremiae. Ἐν Βιτεμβέργῃ 1584. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι αὐτὸς ὁ Ἰωάννης Ζυγομαλᾶς ἀναφέρει εἰς τὸν Γεράχιον (τῇ 27 Μαΐου 1576) ὅτι «λέγουσιν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτι εἶνε ὁ Ἰωάννης τελεῖως λουθηρανὸς καὶ πιστεύουσιν ὅτι ὁ Γεράχιος διαφθείρει αὐτὸν διὰ χρημάτων» (σελ. 200 τοῦ Türk Tag.)